

NÉGYESI LAJOS¹**Esztergom 1595. évi ostroma idején épített sáncok a Vaskapu-hegyen****The Traces of the Rampart which was Built During the Siege of Esztergom in Year of 1595****Absztrakt**

A régészeti és vártörténeti szakirodalom az esztergomi Sípóló-hegy dombját az 1595. évi ostrom időszakában épített sáncok Szent János erődjeként azonosítja. A helyszín bejárása során, lokalizáltam a korabeli sánc egy szakaszát, mely a Sípóló-hegyhez kapcsolódik. A sáncokat ábrázoló olasz hadmérnöki vázlat részletesen ábrázolja a tábori erődítményeket és megadja azok elnevezését is. A Szent János-erődnek nincs kapcsolata a sáncvonallal, hanem magában áll egy magaslaton. A most azonosított sánccszakasz segítségével viszonylag pontosan lokalizálhatók a hadmérnöki vázlaton ábrázolt erődítések, és ez alapján kijelenthető, hogy a Sípóló-hegy nem azonos a Szent János-erőddel.

Kulcsszavak: Esztergom, 1595., ostrom, Sípóló-hegy, Szent János-erőd, Cogorano, hadirégészet

Abstract

The archaeological literature identified the Sipolo-hill as the remain of fort St. Johann which was built during the siege of Esztergom in year of 1595. After the field survey I have find a part of rampart which is connected with the Sipolo-hill and there is another remain the fortified line. One of the archive source, an Italian sketch show the whole field fortification and give us the names of the objects. The fort St. Johann don't have any connection with the rampart line. With the now discovered rampart we can locate the fortified camp and the other pieces of siege fortifications, which was depicted at the old sketch.

Keywords: Esztergom, 1595., siege, Sípóló-hill, Fort Sankt Johann, Battlefield Archaeology

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: negyesi.lajos@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6632-5575>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

Az esztergomi körüli harcok során az ostromló seregek számos sáncot és tábori erődítményt építettek. Ezek egyik ikonikus darabja a Sípóló-hegy sáncerődje, amit a kérdéssel foglalkozó szakirodalom Claudio Cogorano olasz hadmérnök térképábrázolása alapján a Szent János erőddel (Forte di Santo Giovanni) azonosít. Az építményről részletes leírást közöl Komárom–Esztergom megye régészeti topográfiája, mely 8/62 sz. lelőhelyként² tartja számon. A terület védett régészeti lelőhely, mely szerepel a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisában³ 2150. sz. lelőhelyazonosítóval. A létezésére Balogh Albin hívta fel a figyelmet 1936-ban megjelent művében. A következőt írja: „A Vaskapu – a középkorban Bala-hegy – előtt kiemelkedő hegyen, a török időkben szintén vár volt, alakja az omladékok között is még eléggé kivehető, de föltárás nélkül még az esztergomiak sem tudnak róla.” A terepbejárást végző régészek megerősítették a sáncolás létezését, de az állapotát figyelembe véve megállapították, hogy nagy valószínűséggel az 1595-ös ostrom után széthányták. Elképzelhetőnek tartják, hogy a hegynek nevet adó sípolás az erőd egykori funkciójára utal, ti. az itt elhelyezett őrség innen adott hangjeleket a védőknek. Sajnos ez a tetszetős névetimológiai ötletet éppen a szerzők cáfolják az erőd sorsával kapcsolatos megállapításukkal, ugyanis ha az ostrom után széthányták, így annak valós szerepéről a későbbi névadást elvégző lakosság nem értesülhetett. Másrészt, ha ez mégis megtörtént volna, akkor logikusan az erődítmény nevét őrizné a magaslat. Istvánffy Miklós történeti művéből tudjuk, hogy az ostromló seregeknek volt hajlama a helynevek megváltoztatására, így a Látó-hegyet Károly-hegynek nevezték⁴ el a fővezérről. A népi emlékezet ezt sem őrizte meg, valószínűleg azért, mert arról az akkori lakosság sem értesült, lévén hogy a háborús időkben elhagyták a várost. Ezzel szemben a vár egyik későbbi parancsnokának emlékét máig őrzi a Kuckländer-hegy neve. Az *Esztergom és Vidéke* 2001. június 21-i számában „Nem sípolnak a Sípóló-hegyen” címmel megjelent írás⁵ elfogadhatóbb magyarázatot ad. E szerint a hegybíró erről a kiemelkedő pontról jelzett a pásztoroknak, ha tolvajokat látott a szőlők között.

Az Esztergom történetével foglalkozó munkák a régészeti topográfia alapján tényként kezelik a Sípóló-hegy sáncmaradványának azonosságát az 1595-ben épített Szent János erőddel. Ennek egyik tipikus példája Csorba Csaba esztergomi útikönyve,⁶ melyben „sarkani ó-olasz bástyákkal védett sánc”-ról ír. Az interneten képes összeállítást találunk a vártör-

² Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István: Komárom–Esztergom Megye Régészeti Topográfiája. Esztergom és a Dorogi járás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 201.

³ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/22623> (Letöltve: 2019. február 4.)

⁴ „az hegyről, melyet régenten Látónak, mostan pedig Károly hegynek hínak vala az vitézek, az Budáról jövő-menő ellenség megláttathatik.” Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája I/2. Ford. Táillyai Pál. Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 198.

⁵ Nem sípolnak a Sípóló-hegyen. *Esztergom és Vidéke*, 2001. július 21. 2.

⁶ Csorba Csaba: Esztergom. Medicina Kiadó, Budapest, 1981, 133–134.

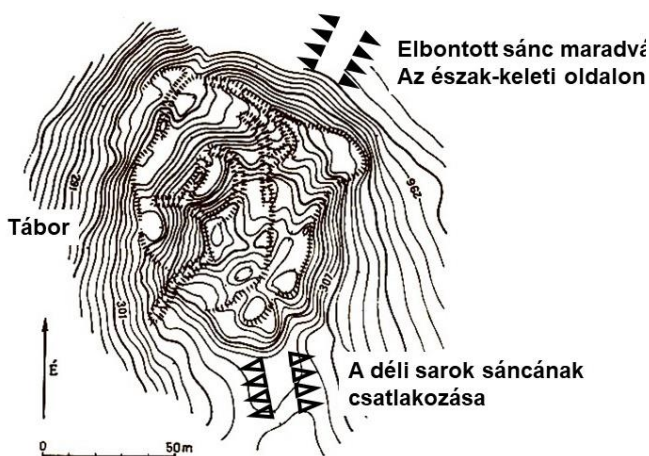
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

téneti portálon⁷ és ezen alapuló szócikket a Wikipédián.⁸ Ezen kívül még számos népszerűsítő oldalon⁹ is felbukkan, hasonló tartalommal.

A régészeti topográfia közli Virágh Dénes topográfiai felmérését a feltételezett erődítményről. Ezen egy 20 méter magas dombot láthatunk, melynek tetején nagyjából 80x80 méteres területen húzódnak a sáncok nyomai. A hadmérnöki vázlatlathal összehasonlítva, feltűnik, hogy a Szent János-erőd sarkain markáns bástyák helyezkednek el. Furcsa, hogy ezeknek mára semmi nyoma nem látszik a domb oldalában. Talán azt feltételezhetnénk, hogy bástyák földanyagát a széthányás során középen fölkupacolták, és így jött létre a domb, azonban a terület bejárása során felfigyelhetünk egy, a dombhoz csatlakozó hosszanti sáncre, ami a domb észak-keleti oldalából indul. A terepen is jól azonosítható a kb. 130–80 cm magas, 12 méter széles lapos töltés, ami a domb oldalától a Holop-kúthoz vezető javított talajútig tart 17 méter hosszan. A domb oldalának jelenlegi magasságát figyelembe véve, a sánccszakasz magassága 6-7 méter lehetett. Ha követjük a vonalát az úton túl is, kb. 50 méter után megtaláljuk a folytatását, ami enyhe ívben északnak fordul. Itt a területen korábban folyó intenzív kertművelés ellenére is, fennmaradt a sánccvonal egy kb. 90 méteres darabja. A töltés alapja egy természetes gerinc, amit részben lefaragtak, máshol feltöltöttek, hogy kialakítsák a kb. 8 méter magas sánccot. A koronáján a külső oldalon megfigyelhető egy 80 cm mély, 200 cm széles bevágódás, ami a gerendapalánk nyomát jelzi. Ehhez a belső oldalon földtöltés támaszkodott, amin a katonák álltak. A helyzete és a profilja alapján megállapíthatom, hogy az 1595-ben épített sánccvonal egy szakasza még ma is létezik, és nincs széthányva.

1. kép: A Sípóló-hegy topográfiai felmérése, kiegészítve a becsatlakozó sánccokkal

⁷ <http://www.varak.hu/latnivalo/index/634-Esztergom-Sipolohegy/> (Letöltve: 2019. február 4.)

⁸ <https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%ADpol%C3%B3-hegy> (Letöltve: 2019. február 4.)

⁹ <http://www.varbarat.hu/varak/sztjanos.html>, <https://www.geocaching.hu/caches.geo?id=5447> (Letöltve: 2019. február 4.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

A fentiekben leírtak jelzik, hogy a Sípóló-hegy dombjához az észak-keleti oldalon a sánconal egy darabja csatlakozik. Alaposabban megnézve a déli oldalt, felismerhetjük a sánconal mára már elbontott másik becsatlakozását, ami a vízszintes dombperemen haladt tovább délnek. A sánc becsatlakozásának a csonkja maradt meg. Ez alapján a sánc talpa 12 méter, a koronája 3 méter széles, a magassága pedig 6 méter volt. A hadmérnöki vázlatlaltal összevetve, beláthatjuk, hogy a Sípóló-hegy dombja, nem lehet azonos a sáncrendszeren kívül, önmagában álló Szent János-erőddel, hanem a tábor védvonalának egyik, a vázlaton és a terepen is azonosítható sarokbástyája. Ettől a ponttól elindulva, rekonstruálhatjuk a terepen a sánconalat és meghatározhatjuk az erődök helyét. A hadmérnöki vázlaton Q-val jelölt sánctábor a Sípóló-hegy dombjától nyugatra és délnyugatra terült el a Vaskapú-hegy alatti teraszon. Sajnos a tábor nyomai ma már nem azonosíthatók, ugyanis a szőlők és kertek kialakítása során elplanírozták a felszínt. A hadmérnöki vázlaton L betűvel jelölt erőd a sánctábortól távolabb fekszik, délnyugati irányba. Itt a domborzatot tekintve, elsősorban a Vaskapú-hegy előkúpja kínál alkalmas helyet az erősségnek, ahol jelenleg a vaskapú menedékház áll.

A sípólóhegyi domb azonosítása az 1595-ben épített Szent János erőddel, egy Claudio Cogorano hadmérnöknek tulajdonított tollrajz térkép-vázlaton alapul. A vázlatról először Dr. Glaser Lajos 1933-ban megjelent katalógusa¹⁰ tesz említést. Lepold Antal 1942-ben megtartott akadémiai székfoglalójában¹¹ is szerepel a fontos adatokat tartalmazó térkép. Legutóbb Kisari Balla György könyvében¹² jelent meg egy jó minőségű másolat, valamint közli a térképen betűkkel és számokkal jelölt objektumok eredetileg olasz nyelvű megnevezésének fordítását. A betűk A-tól Z-ig, a számok 1-től 28-ig szerepelnek. Ezek a térképen nem sorrendet követve oszlanak el, hanem inkább tematikus rendet követnek. A-tól F-ig a fontosabb földrajzi objektumokat nevezi meg és jelöli (pl. a vár, a Szent Tamás-hegy, a sziget stb.). H-től M-ig az ostromló sereg által épített erődök. M betű jelöli a Károlyhegyi-erődöt, azonban a térképen ez nem szerepel. Más is hiányzik a térképről, ugyanis a kokati (párkányi) erőd elfoglalása után a támadást végrehajtó csapatok egy része ide települt. 17-től 21-ig ezek a táborok kerültek megnevezésre, azonban Kokattól északra, csak a 19-es, 20-as és 21-es szerepel. Hiányzik a 17-es, ami a magyar lovasság, és a 18-as ami a magyar gyalogság táborát jelezné. Pálffy gróf 20-as számmal jelölt sátra szerepel ezen a helyen a térkép-vázlaton. Eredetileg a magyar tábor a Nyárási-sziget északi csúcsánál épített hajóhíd balparti hídfőjében volt. Innen települhettek át Kokathoz. A Helembai-szigetnél 24-es számmal török gályákat és naszádokat jelöl. Valószínűleg tematikusan kapcsolódik ide 25-

¹⁰ Dr. Glaser Lajos: A karlsruhei gyűjtemények magyarvonatkozású térképanyaga. M. Kir. Állami Térképészet, Budapest, 1933, 67. 382. sz. A készítés éveként tévesen 1695-öt ad meg.

¹¹ Lepold Antal: Esztergom régi látképei. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1944, 54–55. A kötet végén 1. számon szerepel a térkép-vázlat képe. Apróbb hiba, hogy a kép felirata a 166. sz. leírásra utal, de valójában ez a 172. sz.

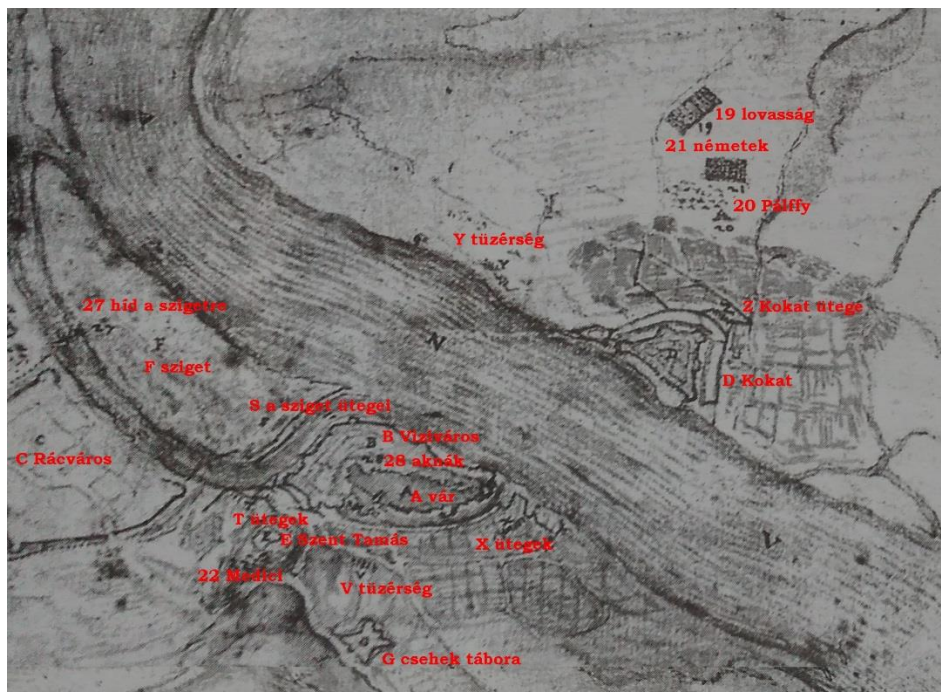
¹² Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. Szerzői kiadás, Budapest, 2000, 215.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

os számon „Az a hely, ahol a török tábor megszállt” és 26-oson „Magaslat, ahol a törököknek negyven darab lövege volt”. Ez utóbbi kettőt szintén nem találtam a térkép-vázlaton.

2. kép: A hadmérnöki vázlat részlete

Elképzelhető, hogy a karlsruhei térkép egy korábbi munka másolata, és az átrajzolás során maradtak le egyes elemek. A 17-es és 18-as a rajzoló figyelmetlenségéből, a 25-ös és 26-os pedig nagy valószínűséggel az átrajzolt területen kívülre esett. Ezt erősítheti, hogy a Szentkirályhoz rajzolt nagy kiterjedésű keresztény tábor keleti irányba kinyúló részének egy darabja is lemaradt.

Az erődök kérdése ennél bonyolultabb. A Károlyhegyi- erőd neve arra utal, hogy azt a Látó-hegyre építették, amit a katonák Mansfeld iránti tiszteletből Károly-hegyre kereszteltek. A Látó-hegy kívül esik az ábrázolt területen, ezért nem szerepel a vázlaton, valószínűleg az átrajzolás során maradt le.

Ez a leginkább kézenfekvő magyarázat. Érdekes azonban megvizsgálni az erődök elnevezéseit. A bánomi részen látjuk G-vel jelölve a cseh regiment elsáncolt táborát. H-val a Dunát biztosító jobbparti Szent György-erődöt. Itt a névadást indokolhatja, hogy a vártól északra terül el Szentgyörgymező és a sánc ennek szélén áll. A terület a vártól keletre emelkedő Szent György-hegyről kapta a nevét, amit nagyrészt a téglagyártás során

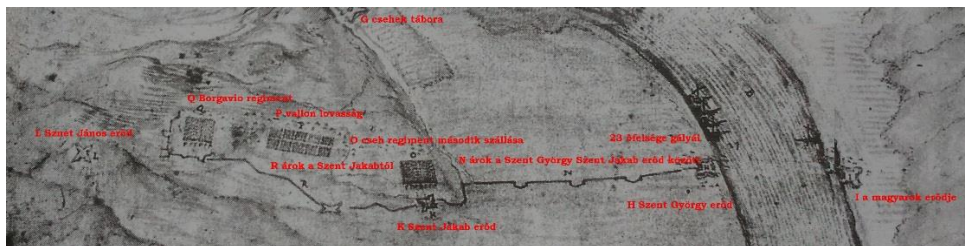

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

elhordtak. A vázlaton itt fekszik a csehek tábora. A H jelű partbiztosító erőd a Vaskapu-hegyen kiépített sánctvonalat zárja. A védelmi vonal következő fontos pontja, a hegy alján fekvő, K-val jelzett Szent Jakab-erőd. A sánctvonalon tovább haladva, egy újabb erődöt találunk, azonban ennek nincs neve. Végül a sánctvonal Borgavo márki regimentjének Q-val jelölt táborát körülzáró szakasszal ér véget. Ennek egyik sarkán áll a sípolóhegyi domb. Távolabb, egymagában áll, L-el jelölve a Szent János-erőd.

3. kép: A hadmérnöki vázlat vaskapui sánctokat ábrázoló része

Elképzelhetőnek tartom, hogy az erődök az adott terület meglévő földrajzi neveit vették magukra. Ezt a Szent György-erőd esetében, Szentgyörgymező közelsége bizonyíthatja, bár mint fentebb jeleztem a csehek erődített táboránál indokoltabb lett volna ez a névadás. A Szent Jakab-erőd esetében felmerülhet a középkori Esztergomban létező, de pontosan nem lokalizálható Szent Jakab egyházával való kapcsolat, amennyiben az a középkori Urkuta faluban volt. A sánctvonal névtelen erődje teljes joggal viselhetné a Szent János nevet, ugyanis a város fölött magasodó, manapság Vaskapunak nevezett hegyet a középkorban Bala-hegynek,¹³ az 1594-es ostrom idején pedig Szent János-hegynek¹⁴ nevezték. Ez utóbbi elnevezést egyébként megőrizte a Szent János-kút, -forrás és -kapolna. A vázlaton L-el jelölt Szent János-erőd, sokkal inkább az M-el jelölt Károlyhegyi-erőd lehet. Igaz ugyan, hogy Istvánffy szerint a Látó-hegyet nevezték át Károly-hegynek, de nem tartom reálisnak, hogy a vártól távol fekvő hegyre¹⁵ Mansfeld önálló csapatot telepített volna.

¹³ Dr. Balogh Albin: Esztergom Árpád-kori helyrajzáról. Esztergom Évlapjai 1930. 3.o.; „István esztergomi érsek 1252-ben a székesegyház előcsarnokában (in porticu) Szent Lúcia tiszteletére oltárt alapít ugyanott eltemetett apjának, Orbász ispánnak a lelki üdvéért. Az oltárnak adományozza az Esztergom mellett fekvő Urkuta falut, melyet Benedek kalocsai érsektől kapott, valamint a tőle vásárolt két szőlőt, amelyek közül az egyik az Urkuta nevű kút mellett, a másik pedig a Bala-hegyen fekszik.” In. Solymosi László: Esztergomi örkanonok levéltára 1421-ből. Studia professoris-professor studiorum Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára (Budapest, 2005) 292.o.; „A Vaskapunak Bala hegy volt a neve. — Tövében a Duna felé Urkuta (villa Wrcutha) nevű helység feküdt” In. Magyary Szulpicz: Esztergom a tatárjárás korában (1877) 23.o.

¹⁴ Kisari Balla könyvében 242-243.sz. szereplő 1594-es vázlaton N-el jelölt terület megnevezése: „Szent János-hegy és más hegyek”

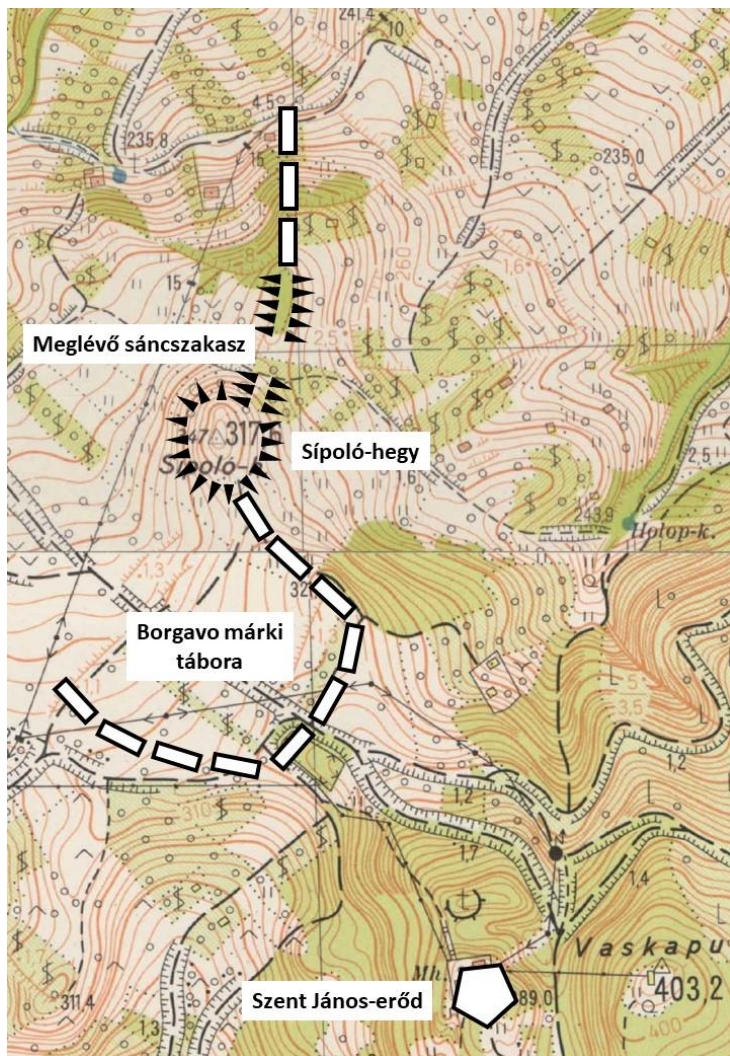
¹⁵ Csorba Csaba a Látó-hegyet a Kis Strázsa-hegygel azonosítja, ahol tudomása szerint a Mansfeld által épített erőd nyomai előkerültek. Azt is megállapítja, hogy „Cogonaro térképén az erődítmény Forte di Monte Carlo néven jelenik meg.” Csorba Csaba: i.m. 134.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

Másrészt a Látó-hegy nem annyira markáns pontja a tájnak, hogy indokolt lenne a hadvezérről elnevezni. Erre sokkal alkalmasabb a Vaskapu-hegy csúcsa, ami a vár és a város fölé magasodik, és remekül belátható innen az egész környék. Összességében elképzelhetőnek tartom, hogy a rajzoló eltévesztette a betűk kiosztását, és valójában az L-eljelölt erősség a Károlyhegyi-erőd, a sáncvonal közepén fekvő névtelen pedig a Szent János-erőd.

4. kép: A vaskapui sáncok helye

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Csorba Csaba: Esztergom. Medicina Kiadó, Budapest, 1981.
2. Dr. Glaser Lajos: A karlsruhei gyűjtemények magyar vonatkozású térképanyaga. M. Kir. Állami Térképészet, Budapest, 1933.
3. Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István: Komárom–Esztergom Megye Régészeti Topográfiája. Esztergom és a Dorogi járás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
4. Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája I/2. Ford. Tállyai Pál. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
5. Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. Szerzői kiadás, Budapest, 2000.
6. Lepold Antal: Esztergom régi látképei. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1944.
7. Nem sípolnak a Sipoló-hegyen. *Esztergom és Vidéke*, 2001. július 21. 2.
8. <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/22623>
9. <http://www.varak.hu/latnivalo/index/634-Esztergom-Sipolohegy/>
10. <http://www.varbarat.hu/varak/sztjanos.html>, <https://www.geocaching.hu/caches.geo?id=5447>